

НАСТАВНО НАУЧНОМ ВЕЋУ
ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА
УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ

На основу члана 231. став 1. алинеја 17. и члана 278. Статута Факултета, Наставно-научно веће Филозофског факултета у Београду нас је на својој XVI редовној седници, одржаној дана 22.02.2018. године, изабрало у комисију за оцену и одбрану докторске дисертације "АПРОПРИЈАЦИЈА И ХРИСТИЈАНИЗАЦИЈА МОТИВА ЗОДИЈАКА У УМЕТНОСТИ СРЕДЊЕГ ВЕКА" коју је поднела докторанд Ивана Лемкул. Након увида и подробног разматрања поднете докторске дисертације, слободни смо да поднесемо следећи

Реферат о завршеној докторској дисертацији

Основни подаци о кандидату и дисертацији:

Ивана Лемкул рођена је 1982. године у Београду. Студије историје уметности на Одељењу за историју уметности Филозофског факултета Универзитета у Београду уписала је 2001. године, а дипломирала 2009. године. Дипломски рад "Византијски утицаји у енглеском зидном сликарству средњег века" одбранила је код ментора проф. др Јелене Ердељан. Докторске студије на Одељењу за историју уметности Филозофског факултета Универзитета у Београду уписала је 2010. године код ментора проф. др Јелене Ердељан. Године 2010. одбрана јој је израда докторске дисертације на тему " АПРОПРИЈАЦИЈА И ХРИСТИЈАНИЗАЦИЈА МОТИВА ЗОДИЈАКА У УМЕТНОСТИ СРЕДЊЕГ ВЕКА".

Током школске 2013/14. године била је ангажована као сарадник у настави на предмету Уметност зрелог средњег века у Византији и западној Европи. Учествовала је и излагала на више међународних научних скупова у земљи и иностранству.

Докторска дисертација Иване Лемкул "АПРОПРИЈАЦИЈА И ХРИСТИЈАНИЗАЦИЈА МОТИВА ЗОДИЈАКА У УМЕТНОСТИ СРЕДЊЕГ ВЕКА" написана је на 478 страница текста са пратећим научним апаратом, напоменама и библиографијом, као и 185 слике приложене у штампаној форми. Текст дисертације подељен је у осам поглавља, свако са више потпоглавља.

Предмет и циљ дисертације:

Непосредни предмет проучавања докторске дисертације «АПРОПРИЈАЦИЈА И ХРИСТИЈАНИЗАЦИЈА МОТИВА ЗОДИЈАКА У УМЕТНОСТИ СРЕДЊЕГ ВЕКА» су представе зодијака настале у различитим техникама током средњег века у оквиру византијског културног круга као и визуелне културе западне Европе. Највећа пажња посвећена је примерима који непосредно илуструју процес прилагођавања овог мотива концептима и визуелној култури хришћанске цивилизације средњег века - било изменама у домену иконографије, било распоредом у оквиру ликовног програма једног споменика, било пратећим натписима, чиме је мотив зодијака у уметности средњег века добијао ново значење у складу са догмом и праксом хришћанске вере из времена и културног оквира свог настанка и рецепције. У дисертацији су разматрани примери тако формулисаног мотива зодијака са подручја Европе, Блиског Истока и Северне Африке који се јављају током читавог средњег века. У својству компаративног материјала у дисертацији су анализирани и примери зодијака из античке уметности.

Зодијак представља замишљени појас на небу који окружује и прати линију еклиптике, путање коју Сунце пређе за годину дана. Подељен је на дванаест једнаких делова који се називају знаковима зодијака. Представа зодијака подразумева визуелни приказ ових дванаест знакова, најчешће распоређених кружно или полукружно, мада могу бити постављени и у низу. Мотив зодијака настао је у V веку пре нове ере, на подручју ахеменидске Вавилоније, где је коришћен као координатни систем за одређивање положаја планета. Као такав, показао се као веома користан за израђивање астролошких прорачуна, одређивања релативних односа небеских тела и њихових кретања на основу којих су вршена прорицања будућих догађаја. Са даљим развојем и ширењем астрологије, зодијак улази у све већу употребу. Током периода хеленизма начин његовог приказивања се стандардизује и појединачни знаци добијају свој препознатљив изглед који ће остати готово непромењен до данашњих дана.

Од тада, па током читавог античког периода, зодијак ће представљати један од најзаступљенијих мотива у уметности, присутан у различитим уметничким формама и сферама живота: од подних мозаика и штучо таваница, како приватних вила тако и храмова, преко фунерарних стела и саркофага, предмета за свакодневну употребу, сунчаних сатова, до представа на царским споменицима и новцу. Поред тога што је био део царске иконографије, зодијак је био и чест атрибут античких божанстава, како оних који су припадали грчко-римском пантеону, тако и оних који се везују за мистеријске култове, попут Митре, Сераписа, Изиде и других. Поједини знаци или читав зодијак често су се приказивали на талисманима и другим предметима коришћеним при практиковању астралне магије.

Због својих астролошких и магијских асоцијација, заступљености у царској и религијској античкој уметности, представа зодијака је за касније хришћанске посматраче морала имати изразито пагански карактер. Упркос томе, мотив зодијака је нашао своје место на бројним сакралним споменицима средњег века. Најстарији примери који су нам сачувани потичу из IX века и приказују знаке зодијака на мањим литургијским предметима; нешто касније, налазимо их на металним крстионицама, потом на подним мозаицима, да би у XII веку постали чест украс романичких портала цркава широм Западне Европе. У готичком периоду, биће присутан и на витражима, понегде и на сликаној фреско декорацији у унутрашњости цркава, а готово током читавог периода средњег века, своје место ће налазити у бројним илуминираним рукописима. Зодијак се јавља и у византијској и пост-византијској уметности, што би, посредно, могло да указује на некад веће присуство данас несталих примера овог мотива и у време пре пада Цариграда.

Циљ докторске дисертације «АПРОПРИЈАЦИЈА И ХРИСТИЈАНИЗАЦИЈА МОТИВА ЗОДИЈАКА У УМЕТНОСТИ СРЕДЊЕГ ВЕКА» јесте стварање заокружене слике о различитим видовима и иконографским решењима у којима се мотив зодијака јавља у средњовековној уметности, утврђивање значаја и значења које је имао за наручиоце и посматраче, препознавање историјских, културних и уметничких чинилаца који су условили и иницирали његово преузимање из уметности паганске антике, те откривање и представљање различитих процеса трансформације и реконтекстуализације које је мотив претрпео да би се уклопио у нови, хришћански смисао. Циљ докторске дисертације јесте и евидентирање и истраживање свих познатих примера зодијака у средњовековној уметности.

Основне хипотезе од којих се полазило у истраживању:

Основне хипотезе од којих полази истраживање везано за израду докторске дисертације «АПРОПРИЈАЦИЈА И ХРИСТИЈАНИЗАЦИЈА МОТИВА ЗОДИЈАКА У УМЕТНОСТИ СРЕДЊЕГ ВЕКА» тичу се следећег: мотив зодијака у хришћанској уметности није могао да се јави док се хришћанска култура није успоставила као доминантна на подручју и у време које представљају географске и хронолошке оквире истраживања ове дисертације. Мотив зодијака могао је постати део визуелних програма хришћанских споменика тек када више није постојала опасност да паганске идеје и веровања могу да надвладају популарност и уздрмају позиције хришћанских догмата. Једна од хипотеза од којих се полази у истраживању јесте да апропријација и христијанизација мотива зодијака у уметности средњег века, у византијском културном кругу као и у западноевропским оквирима, никако није пука случајност већ је тесно и непосредно повезано са ширењем астрологије, која је у средњовековној цивилизацији није била забрањена дисциплина већ део погледа на свет и пут разумевања поретка и начина функционисања космоса и васељене, интегрисана у хришћанско схватање света.

Кратак опис садржаја дисертације:

Докторска дисертација «АПРОПРИЈАЦИЈА И ХРИСТИЈАНИЗАЦИЈА МОТИВА ЗОДИЈАКА У УМЕТНОСТИ СРЕДЊЕГ ВЕКА» има следећу структуру изражену кроз следећа поглавља:

1. *Увод* у оквиру којег се у посебним потпоглављима представља предмет, план и циљ докторског рада те разматра историја истраживања и методолошки приступ истраживању.
2. *Историја зодијака* је поглавље у коме је представљен настанак и развој зодијака у историји науке, као и различите примене које је налазио у прошлости.
3. *Зодијак у писаној и визуелној култури старог века* у оквиру посебних потпоглавља разматра питања астрологије у старом веку, присуства зодијака у писаним изворима старог века те различитих визуелних представа зодијака у старом веку.

4. *Зодијак у периоду раног хришћанства* је поглавље у оквиру којег се кроз посебна потпоглавља разматрају питања односа астрологије и хришћанства у првим вековима нове ере те присуства теме зодијака у ранохришћанским и позноантичким писаним изворима
5. *Зодијак у раном средњем веку* је поглавље које садржи четири потпоглавља у оквиру којих се разматрају следећа питања: преношење астролошких идеја и појмова током раног средњег века до периода каролиншке ренесансе, визуелне представе зодијака у уметности раног средњег века а посебно представе зодијака у византијској рукописној илуминацији, интеркултурала размена из области астрономије и астрологије на подручју Европе током раног средњег века, представе зодијака у каролиншким рукописним илуминацијама, представе зодијака у илуминираним рукописима *Аратее* и представе зодијака у библијским и литургијским рукописима. Следећа два потпоглавља тичу је представа зодијака на каролиншкој скулптури од слоноваче и примера христијанизације зодијака у писаним изворима раног средњег века.
6. Наредно поглавље разматра *Представе зодијака у каснијој уметности средњег века*.
7. *Христијанизација и апропријација мотива зодијака у уметности средњег века* је поглавље у оквиру којег се кроз посебна потпоглавља разматрају следећа питања: примери христијанизације зодијака у уметности средњег века, улога астрологије у процесу апропријације мотива зодијака, а посебно преношење и развој астролошких знања током зрелог и позног средњег века, астрологија као прерогатив централизоване власти и појаве зодијака у визуелним уметностима и њихова распрострањеност у најзначајнијим етапама историје астрологије. Последња два потпоглавља посвећена су разматрању политичких и идеолошких фактора у апропријацији мотива зодијака током средњег века те космолошких значења мотива зодијака у средњовековној уметности, нарочито мотива „небеских врата“ на црквама средњег века.
8. *Закључна разматрања* чине последње поглавље докторске дисертације којима се потврђује да је, упркос бројним конотацијама које су за средњовековног човека могле бити негативне, зодијак укључен у иконографски репертоар хришћанске уметности захваљујући својој улози у космолошко-есхатолошким теоријама античке и позноантичке филозофије присутним у средњовековним дискурсима о изгледу и структури света. Тако је овај мотив означавао границу између небеског и

земаљског домена и као такав добио истакнуто место у декорацији хришћанских сакралних простора, религиозних сцена и иконографских целина.

Докторска дисертација на крају садржи библиографију и илустративне прилоге.

Остварени резултати и научни допринос дисертације:

Докторска дисертација «АПРОПРИЈАЦИЈА И ХРИСТИЈАНИЗАЦИЈА МОТИВА ЗОДИЈАКА У УМЕТНОСТИ СРЕДЊЕГ ВЕКА» представља значајан допринос познавању порекла, историје развоја и рецепције овог мотива у визуелној култури средњег века, како у РOMEЈСКОМ царству тако и у земљама Западне Европе. Посебно важан допринос представљају резултати истраживања која су показала различита значења и форме које је зодијак имао у визуелној и писаној култури старог и средњег века. Истраживања су такође указала на синхронизитет између најзначајнијих етапа у развоју и ширењу астрологије и појава представа зодијака. Због тога се у раду износи преглед историје астрологије а разматрају се и ставови хришћанских аутора, црквених и световних великодостојника, од првих векова нове ере до позног средњег века. Дисертација је заснована на истраживањима утемељеним на интердисциплинарном приступу и свеобухватно сагледава овај изузетно сложен и по много чему парадигматичан мотив кад је у питању рецепција културе старог века у средњовековним оквирима.

Закључак:

Будући да је докторска дисертација «АПРОПРИЈАЦИЈА И ХРИСТИЈАНИЗАЦИЈА МОТИВА ЗОДИЈАКА У УМЕТНОСТИ СРЕДЊЕГ ВЕКА» коју је поднела докторанд Ивана Лемкул у потпуности урађена према одобреној пријави, те да представља оригинално и самостално научно дело, слободни смо да Наставно-научно веће Филозофског факултета Универзитета у Београду обавестимо да су се стекли услови за њену јавну одбрану.

др Јелена Ердeљан, ментор

ванредни професор на Одељењу за историју

уметности

др Бранка Вранешевић

доцент на Одељењу за историју уметности

др Олга Шпехар

Београд, 30.3.2018.

доцент на Одељењу за историју уметности